

НЕОПЛАТОНІЗМ ПРО “ПАДІННЯ ДУШ”

Аналізується розділ великого вчення фундатора неоплатонізму Плотіна (III ст. н.е.) про гріхопадіння душі та її повернення до вищого начала, яке є серцевиною пізньоантичної антропології, до якої досить близьким є позиція ранньохристиянської теології.

Ключові слова: душа, буття, прогрішення, неоплатонізм, матерія.

Багатовікові античні уявлення про душу були систематизовані в неоплатонічній концепції “псюхе” (душі). Її творець, Плотін, виходячи з орфіко-піфагорейського і платонівського вчення, розробляє містичну теорію світотворення як процесу “падіння душ”. Мислитель вважає, що найслабкіше втілення ейдосів відбувається на Землі, в царстві зла, де нижча душа розмножується в людських, тваринних і рослинних душах. Правда, із земних істот самотійний інтерес для Плотіна складає тільки людина, у вченні про яку він далі розвиває платонівсько-арістотелівську антропологію. Разом із Платоном Плотін вважає, що людина належить до різних шарів буття: тіло – до найнижчої, матеріальної сфери, тоді як душа – до надчуттєвого світу, де вона до свого земного існування вела блаженне життя. Перш ніж здійснилося походження тілесного, ми вже існували там; одні з нас як люди, інші як боги, тобто як чисті душі і розумні духи в лоні чистого всеохоплюючого буття, ми склали з себе частини надчуттєвого світу.

Не будучи підвладною ні змінам, ні часу, і не маючи нічого, крім самосвідомості, вища душа до свого “шляху вниз” (еманації) безпосередньо, в самій собі, споглядала Нуса і Першоістоту. Але за природною необхідністю відбувається падіння душі. Остання має свою призначену годину і коли та година настає, душа спадає від єдиного до множинного, спускається в тіло. Кожна душа попадає туди точно в призначений час – проб’є він, і вона, ніби підкоряючись звукам труби, спуститься і проникне у відповідне тіло.

Водночас у падінні є й її власна провина. Прогрішення душі полягає в тому, що через свою гордість і високомірство вона забула Бога і себе (власну природу) і, в своєму прагненні до самотійного буття, відокремилася від начала. Пов’язана з тілом, душа, на думку неоплатоніків, несе в собі відчуття роздвоєння буття, постаючи одночасно як обернута “всередину” себе і “назовні”. Саме в останній якості вона породжує свій образ, природу та світ почуттів, проте при цьому “забуває” себе в тілі. Так, захоплена нижчими силами, душа впала в небуття. Отже, причина гріхопадіння душ – у їх зарозумілому прагненні до народження, в їх споконвічному пориві до відособлення та інобуття, в їх задумі ні від кого не залежати, а бути й жити за своєю волею – від себе і для себе. Душа мала високі наміри. Але через зловживання свободою волі людська природа виявилася зіпсованою, тому душа тепер скніє в матерії, яка

затемнює істину. Якщо ж душею цілком заволодіє її нижча, рослинна і народжуюча причина, це призведе до її падіння і полонення чуттєвим світом. В результаті вона сходить вниз, у споріднене тіло, котре відповідає її якості і непереборному внутрішньому тяжінню. Якщо на небі панує мудрість, то на землі – несправедливість, безладдя і зло, та як їх наслідки – нестатки, злигодні й недосконалості. Згодом подібним чином Августин пояснюватиме причини гріхопадіння прабатьків у раю.

В етиці Плотіна домінує погляд, що поєднання з тілом мало негативні наслідки для душі. На думку філософа, наша душа – змучений, нещасний в'язень тіла, жертва тягот і поневірянь, бажань, страхів та іншого зла, тоді як тіло – її в'язниця і могила, а Космос – це місце затворництва. Водночас душа оживлює тіло і без неї не можна пояснити його єдності. Правда, при з'єднанні з тілом душа не втрачає своєї вищої духовної сутності. Але до її вищої, розумної, наближеної до Божества частини, поєднується нижча, чуттєва душа, alter ego, що виконує роль посередника при її взаємодії з тілом і чуттєвим світом.

Якщо в одних випадках душа діє самостійно (вищі функції пізнавальної діяльності), то в інших (нижчі психічні функції) вона повністю залежить від тіла і усвідомлює деякі його стани як бажання. Під впливом останніх душа, далеко відійшовши від першоджерела, здатна забувати про свою вічну природу. І це при тому, що наша душа має природу, вільну від усякого зла. Зло йде від гіршого в нас, бо ми – “змішані”, і коли гірше пересилує краще, ми – злі.

Як і Арістотель, Плотін вважав, що душа незмішано і незмінно перебуває в усіх частинах тіла. Подвійний характер Світової Душі відображається на людській душі, що належить двом світам. Правда, справжньою сутністю людини є вища природа, причетна до божественного начала, тобто вища душа, якій належить мислення, і яка споріднена і подібна Світової Душі. Слідом за Платоном Плотін називає її “внутрішньою людиною”. За своєю сутністю душа абсолютно вільна. Але, увійшовши в тіло, вона втрачає безпосередньо свободу, хоча в своїй розумній частині може панувати над зовнішніми обставинами і пристрастями, від яких залежать тіло і нижча душа і зберігає більш-менш ясні спогади про вищий світ. Тобто, не самостійні тілом, ми володіємо собою по душі.

Стосовно вищої душі Плотін захищає свободу волі, яку він хоче примирити з провіденціалізмом. Але вільна лише добродісна людина, тоді як, впадаючи в гріх і піддаючись пристрастям, вона діє в житті згідно закону природної необхідності. Та хоча зло виникло до нас і часто заволодіває нами проти нашої волі, за допомогою духовного начала зло можна перемогти. Людина не просто складається з душі і тіла, але завжди причетна до Ума і Єдиного, тобто вищою частиною душі дотикається до умоспоглядального світу, а нижчою – до того, в що входить. Так, перебуваючи на межі божественного і чуттєвого, Душа нагадує людину, яка стоїть по пояс у воді, тоді як її незанурена частина здіймається над

рівнем чуттєвого. Тобто, Душа залишається в контактi із сферою розуму і матеріальним світом, подiбно тому, як сонячний промiнь, торкаючись Землі, не пориває з Сонцем.

Наше моральне падіння є наслідком з'єднання душі з тілом, тому щоб повернути душі втрачену нею чистоту, необхідно зруйнувати цей зв'язок. На думку Плотiна, доля в руках людини, яка здатна піднятися над чуттєвим світом до світу iдеального. Людина ніколи не втрачає єдності зі своїм справжнім "Я" – душа своєю кращою розумною частиною знаходиться в царстві Ума. Правда, оскільки в ній володарує та частина, яка знаходиться в чуттєвому світі, людина одночасно перебуває і на небі, і на землі.

Враховуючи все це, Плотiн у дусі містичних вчень Античності пропагує необхідність звільнення душі з тіла, усунення всього, що цьому заважає. Тобто, відповідно до небесного походження розумної душі вище завдання людини зводиться до того, щоб остаточно вирватися з нижньої сфери, піднятися до вищого, спорідненогої надчуттєвого світу, і вести в останньому богоподiбне життя за законами вищого буття. Цей етико-релігійний "шлях угору" (iдеалізація) і є шляхом до блаженства.

Mozgovyi Ivan. Neoplatonism of "falling souls."

Paper analyses part of the great teachings of the founder of Neoplatonism Plotina (III century AD.) about the fall of the soul and its return to the higher principles that are core of late-antique anthropology, which is quite close to the position of early Christian theology.

Keywords: *soul, being, sin, Neoplatonism, Matter.*

Мозговий, І.П. Неоплатонiзм про "падіння душ" [Текст] / І.П. Мозговий // Людина: дух, душа, тіло : матеріали III-ї науково-теоретичної конференції (15-16 квітня 1999 року). - Суми: СумДУ, Ін-т філософії НАН України, 1999. – С. 19–21.